

Kitap Değerlendirmesi / Book Review

**ed-Dirâsâtü's-Savtiyye İ'nde U'lemâi't-Tecvîd, Yazar
Gânim Kaddûrî Hamed (Ammân: Dâr-u Ammâr, 2007)**

***Silent Rules Research According to Tecvid Scholars by
Gânim Kaddûrî Hamed (Ammân: Dâr-u Ammâr, 2007)***

**Değerlendiren / Reviewed by
Halil İbrahim AYDIN**

*Öğretim Görevlisi, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı
Instructor, Zonguldak Bulent Ecevit University, Faculty of Theology, Department of Tafsir
Zonguldak, Turkey
berrhaya@gmail.com
orcid.org/0000-0001-7600-2334*

Kur'ân'ın doğru bir şekilde okunmasını temin eden tecvid ilminin, ilk vahiyden itibaren nasıl devam edegeldiği, sistemli bir ilim haline gelmesinden önceki durumu, ilmi bir disiplin olmasının ardındaki sebeplerin neler olduğu, ilk ne zaman ilmi bir disiplin haline geldiği, ilk tecvid eseri ve sonrakilerin mahiyeti ve bu ilmin günümüze kadarki seyri çalışmada titizlikle ele alınmıştır. Bu anlamda eser alanında yapılan ilk çalışmadır. Gânim Kaddûrî'den evvel böyle bir çalışma yapıldığı bilinmemektedir. Zaten ileride izah edeceğimiz üzere böyle bir çalışma yapmasının sebebi de bu kadar önemli bir ilim alanında akademik camiada esaslı bir çalışmanın yapılmamış olmasıdır.

Tanıtımını yapacağımız kitap, Gânim Kaddûrî Hamed'in Bağdat Üniversitesi Şer'iyye Fakültesinde hem görev ve hem de doktora öğrenciliği yaparken doktora tezi olarak kaleme aldığı bir çalışmadır. Kitabı incelemeye geçmeden önce elimizdeki kitabın daha iyi anlaşılması ve hem de yazarın ilmi birikimini sunmak maksadıyla yazar hakkında kısaca bilgi vermek faydalı olacaktır.

1950 yılında dünyaya gelen Gânim Kaddûrî'nin tam ismi, Gânim Kaddûrî el-Hamed Salih'dir. En-Nâsırî aile lakabıyla da tanınmaktadır. Irak'ın Musul kentinde dünyaya gelmiştir. İlk eğitimine Musul'un Biji kazasında başlamıştır. 1967 yılında lise eğitimini bu kazada tamamladıktan sonra Musul Edebiyat Fakültesini kazanmış, Arap dili bölümünden mezun olarak lisans diplomasını almıştır. Kahire Üniversitesi Daru'l-U'lûm Fakültesi'nin Arap dili bölümünde yüksek lisansını yapmış ve Resmü'l-Mushaf-Dirasâtün Lüğaviyyetün Târîhiyyetün/رسم المصحف/الدراسات الصوتية عند علماء ed-Dirâsâtü's-Savtiyye İnde Ulemâi't-Tecvid/الدراسات الصوتية عند علماء التمجيد isimli teziyle yüksek lisansını tamamlamıştır. Bağdat Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arap Dili bölümünde doktorasını yapmış ve -çalışmamızın konusu olan- ed-Dirâsâtü's-Savtiyye İnde Ulemâi't-Tecvid/الدراسات الصوتية عند علماء التمجيد isimli teziyle buradan mezun olmuştur.

İlk eğitimini tahsil ettiği Biji kazasının merkez Sıddık Camii İmam-Hatibi olan Salih Matlub'dan tecvid ilmini öğrenmiştir. Zamanının kıraat ilminde otorite ismi olan Amir es-Seyyid Osman'dan kıraat eğitimi almıştır. Gânim Kaddûr'nin eğitim hayatına yön veren, onu Arap dili hususunda mutahassis kılacak ilk nüveleri kendisine aşıl原因 asıl hocası Emin Ali es-Seyyid'dir. Musul Üniversitesi Arap dili bölümünde görevli olan hocasından, Arap dili ile ilgili derin ilim tahsil etmiştir. Doktora tezini yazmasına öncülük edecek bilgileri kendilerinden edindiği, alanında uzman olan Prof. Dr. Kemal Muhammed Bişr, Prof. Dr. Abdussabûr Şahin ve Prof. Dr. Muhammed Salim el-Cerh'den ses ve Arap dili fonetiğine dair bilgileri elde etmiştir.

Doktora eğitiminin ardından Bağdat Üniversitesi ve Tikrit Üniversitesi Arap dili bölümünde hocalık yapmış, üniversite içerisinde bazı idari görevlerde bulunmuş, misafir öğretim üyesi olarak Hadramut Üniversitesi Arap dili bölümünde dersler vermiştir. 2015 yılında emekli olana kadar üniversitedeki akademik görevine devam etmiştir. Rabbimiz bu âlim şahsiyete hayırlı bir akıbet nasip etsin.

Yazar eserini mukaddime ve üç bölüm olarak hazırlamıştır. Birinci bölümde tecvid ilminin ilk oluşumunun hangi evrelerde ve nasıl olduğunu inceledikten sonra ilk dönem eserlerinden başlayarak meşhur tecvid eserlerini tanıtmıştır. Bu bölümde bazı tecvid müelliflerine de yer vermiştir. Sonra tecvid ilmine dayanak oluşturan ses çalışmaları ve fonetik ilmiyle ilgili ilk düşünce ve çalışmaların mahiyetleriyle ilgili bilgileri sunmuştur. Ses çalışmalarıyla ilgili bilgilerin dilbilgisi eserlerinde yoğunlaştığını müşahade eden yazar, tecvid âlimlerinin ses bilgisi/fonetikle ilgili metotlarının nasıllığı ile ilgili konuları işlemiştir. Tecvid ilminin dilbilgisi ve u'lûmü'l-Kur'ân ile sıkı bir bağ içerisinde olduğunu gören yazar, bu bölümün sonunda tecvid ilmi ile dilbilgisi ve Kur'ân ilimleri arasındaki bağı incelemiştir.

Yazar ikinci bölümde, tecvid âlimlerine göre Arap ses bilgisi çalışmalarının nitelik ve niceliğini incelemiştir. Konuşma organlarının özellikleriyle konuya başlayan yazar, seslerin nasıl çıkartılacağı, harf, makta', mahreç ve sıfat terimlerinin anlam ve içerikleri, cehr, hems, şiddet, rihvet gibi sıfatların mahiyetleri, ses bilgisini sesli ve sessiz harf bilgisi olarak ikiye ayıran yazar, mahreç yönünden harfleri incelemiştir. Harfleri mahreç itibarıyla aslî ve fer'î olarak sınıflandıran yazar, mahreç bölgelerini ve bu bölgelerden çıkan harfleri serdetmiştir. Bu arada aynı mahreci veya mahreç bölgesini paylaşan harflerin ayrımlarını yapmak maksadıyla her harfin mahreci var mıdır? Şeklinde bir başlık açıp harflerin mahreç itibarıyla durumlarını incelemiştir. Ardından tecvid âlimlerinin eserlerinde benimsedikleri yöntemlere göre mahreçleri sıralamış, her bir mahreçte bulunan harfleri zikretmiş, ihtilaflı durumları izah etmiştir. Harflerin mahreç ve sıfatlarının doğru tespit edilebilmesi için başvurulması gereken tıp gibi ilim dalları ile grafik, kroki oluşturma gibi ilmi yöntemlere ve bu yöntemi kullanan bazı tecvid âlimlerine değinmiştir. Harf ve mahreç konusunu dikkatlice inceleyen yazar,

harflerin sesinde bulunan özellikleri (Sıfâtü'l-Hurûfu) incelemeye başlamıştır. Bu kısımda sıfatların sayılarını, mahiyetlerini, şartlarını, ihtilafı durumlarını genişçe izah etmiştir.

Üçüncü bölümde günümüzdeki tecvid eserlerinde benimsenen yöntem olan, harflerin yan yana bir kelimedede bulunduğunda meydana gelen ses özellikleri ve bu özelliklerin nitelik ve niceliklerini incelemiştir. Harflerin birbirinden etkileşimi düşüncesinin dayanaklarıyla bölüme başlayan yazar, câmid harflerin/sessiz harflerin birbiriyle etkileşiminden meydana gelen sessel özellikleri/tecvid kurallarını işlemiştir. Bu bağlamda idğâm konusuna geniş yer veren yazar, idğâmın tanımı, çeşitleri, kuvvet ve zayıflık açısından kısımlarını araştırmıştır. Sonra hem idğâm ile hem de harflerin etkileşimiyle ilgisi olması münasebetiyle nûn-u sâkinin kısımlarını, iklâb ve ihfâ gibi kuralları incelemiştir. Yine idğâmla ilgisi münasebetiyle şeddeli harflerin durumlarını da inceleyen yazar, şeddeli harflerin uzatılma şekli ve şeddeli harflerin ses özelliklerinin durumunu izah etmiştir. Câmid harfleri incelemeyi bitiren yazar, Zâib harfleri/sesli harfleri, bu harflerin sessel özelliklerini, önceki harfle alakalı olan durumlarını araştırmıştır. Arapçada harfi sesli hale getiren unsurlar hareketler olduğu için konuya hareketleri, hareketler sebebiyle oluşan sessel özellikleri (ravm, işmâm, ihtilâs gibi), hareketlerdeki değişim ve dönüşümü (ibdâl, med, kasr gibi) incelemiştir.

Yazar eserinin sonuna eklediği birkaç başlıkla eser içerisinde eksik olarak telakki ettiği veya tecvid ilmi ile münasebeti olduğunu fark ettiği bazı konuları işlemiştir. Birinci başlık IV. Asırda tecvid ilmi olarak belirlenmiş olup İbn Mücâhid, Ahmed b. Ca'fer, İbn Eşte gibi tecvid âlimlerinin bu ilme katkıları incelenmiştir. İkinci başlık okuyuş biçimleri konusuna ayrılmış olup tahkik, tedvir ve hadr okuyuş tarzlarıyla ilgili bilgiler serdedilmiş, nağmeli okuyuş ve nağmeli okuyuşun üslubu ile ilgili konular incelenmiştir. Üçüncü başlık konuşma hatalarına ayrılmıştır. Bu başlık altında kelimadan kaynaklı, sestem kaynaklı ve ses organlarından kaynaklı hataları incelemiştir.

Çalışmada, yazarın eserini hazırladığı dönemde birçok tecvid eserinin daha yazma halde olduğu dikkate alındığında yazarın ne kadar gayret sarf ettiği daha iyi anlaşılmaktadır. Bununla beraber yazarın Peygamber ve sahabe dönemindeki tecvid uygulamalarını¹ hatta vahiy öncesindeki bazı uygulamaları² inceleyip tecvid ilmi ile olan bağını ortaya koyması, hem bu ilmin kaynağını belirtme ve hem de akademik araştırma açısından daha uygun olacağı kanaatini ortaya

1 Peygamberimizin, "Cebrâil bana Kur'ân'ı indiği şekliyle okuttu" mealindeki rivayetleri incelenip tecvidin her ne kadar ilmi bir disiplin olarak bulunmasa da tatbikât açısından mevcut olduğu, tatbikinde sorun yaşanmadığı için de sistemeleştirilmeye gerek duyulmadığı izah edilebilirdi.

2 Sakif kabilesinin imâleli bir üslupla konuştuklarını buna mukabil Kureyş kabilesinin lehçesinin fetha-i mütevasıta şeklinde olduğunu bildiren rivayetler incelenip değerlendirilmelerde bulunulabilir.

çıkarmaktadır. Ayrıca dilsel üsluptan kaynaklı bazı tecvid kurallarının³ da zorunlu olarak Arap dilinde ve Kur'ân'da mevcut olduğu konusu bu ilk bölümde değinilmesi gereken konular arasında olduğu kanaatini oluşturmaktadır.

Yazar çalışmasında tecvid kronolojisi oluşturmuş ancak önsözde belirttiği gibi en meşhurlarını zikretmek istediğinden, ulaşamadığından veya gerek duymamaktan kaynaklı bazı mühim müelliflere ve eserlerine yer vermemiştir. Bu bölümde tecvid ilminin oluşmasına ve sistemleşmesine etki eden faktörün lahn olgusu olduğunu savunan yazar, lahn olgusunun hangi yönlerinin tecvid ilminin sistemleşmesine etki ettiğini izah etmemiştir. Yine bu lahn olgusunun Arap dili lahniyle mi? Yoksa Kur'ân kelimelerindeki lahn ile mi? İlgili olduğunu aktarmamıştır.

İkinci bölümü harflerin müstakil durumlarına ait özelliklerine ayıran yazar, tecvid âlimlerine göre bu harflerin özelliklerini beyan etmesi gerekirken dilbilgisi eserlerindeki bilgiler üzerinden genellikle de Halil b. Ahmed, Sibeveyh ve İbn Cinnî gibi Arap dili âlimlerinin yöntemi üzerinden çalışmasını şekillendirmiştir. Oysa kendisinin de belirttiği gibi (s. 7, 13, 20.) dil bilgisi eserlerinde zikredilen tecvide dair bilgilerle tecvid eserlerindeki bilgiler birbiriyle ilişkili olsalar da sistematik olarak farklıdır. Bu sebeple bu bölümde mahreç bölgelerini, harflere ait sessel özellikleri ve harflerin kısımlarını izah ederken tecvid ilmi ile ilgili eserlerden daha fazla yararlanması yazarın amacına daha uygun olurdu.

Yine bu bölümde dil bilgisi eserlerindeki harf, mahreç, mahreç bölgeleri, harflerin sıfatlarıyla ilgili malumat ile tecvid ilmi ile ilgili eserlerdeki aynı malumat karşılaştırılıp benzerlikler ve farklar ortaya konulabilirdi.

Üçüncü bölümde ise terkip halinde, kelime içerisinde bulunan harflerin mahreç ve sıfat olarak durumlarını inceleyen yazar, yan yana bulunan harflerin birbiriyle fonetik etkileşimi fikrinin ilk çıkış noktasından itibaren serüvenini ele almış, sonra bu etkileşimin çeşitlerini izah etmiştir. Yine bu kısımda da dil bilgisi eserlerinde takip edilen üslubun aynını görüyoruz. Yazarın Arap dili alanında mütehasıs olmasından kaynaklandığını tahmin ettiğimiz bu durum aslında tezin tamamında göze çarpmaktadır. Bu bölümde tecvid eserlerindeki yöntemi takip etmesi daha uygun olurdu. Zira mantıksal olarak da tikelden-tümele bir yöntem uygulamak aktarılmak istenen bilginin veya mesajın daha iyi anlaşılmasını temin etmektedir. Bu sebeple ilgili bölümde, etkileşim fikrinin çıkışı ve boyutlarını izah ettikten sonra etkileşimin hangi alanlarda olduğunu ve bu alanların alt bölümlenmelerini zikretmesi (Örneğin; etkileşimin bir örneği olarak İdğamı ve

3 Medd-i Tabîi, Medd-i Munfasıl, Medd-i Liyn gibi med çeşitleri ile mahreç, izhar, idğâm, İmale, teshil ve vakıf gibi tecvid kuralları aslen Arap dilinde mevcut olan olgulardır. Geniş bilgi için bk. Ebû Bîşr Amr b. Osmân b. Kanber el-Hârisî Sibeveyh, el-Kitâb, thk. Abdusselam Muhammed Harun (Kahire: Mektebetü'l-Hancı, 1982), 4: 431-475; Ebû Amr Osmân b. Said b. Osmân ed-Dâni, et-Teyisîr fi'l-Kıraâti's-Seb' (İstanbul: Devlet Matbaası, 1930), 46-48, 52; Ebû'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yûsuf el-Cezerî, et-Temhîd fi İlmi't-Tecvid, thk. Gânim Kaddûri Hamed (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 2001), 75.

sonrasında idğâmın çeşitlerini önemli olandan başlamak suretiyle sıralasaydı) çalışmasının ana konusunun etkili bir şekilde izah edilebilmesi açısından daha uygun olacağı kanaatini oluşturdu.

Netice olarak, eser telif edildiği dönemde alanında yazılmış en mümtaz çalışmadır. Bu anlamda sonraki çalışmalara öncülük etmiştir. Henüz tecvid ilmiyle ve tarihi gelişimiyle ilgili gerek Arap dünyasında ve gerek ülkemizde akademik olarak esaslı ve şümullü bir çalışma yapılamadığından eser sadra şifa olmakla beraber tecvid ilminin sistemleşmeden evvelki durumuyla ilgili fazla bilgi içermemektedir. Yine tezin isminin "Tecvid Âlimlerine Göre Sessel Kurallar Çalışmaları" olmasına karşılık, çalışmada tecvid ulemasının ortaya koyduğu kuralların ilk kaynaklarının kimler veya hangi eserler olduğunu tespit etmek zordur. Akademik camiaya özellikle ilahiyat camiasına büyük katkı sağlayan eser tecvid ve kıraat araştırmacılarına rehber olacağı gibi Arap dili alanında çalışma yapmak isteyenlere de yol gösterici mahiyettedir.

KAYNAKÇA

- Cezerî, Ebû'l-hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yûsuf el- Cezerî. *et-Temhîd fî İlmi't-Tecvid*. Thk. Gânim Kaddûri Hamed, Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 2001.
- Dânî, Ebû Amr Osmân b. Saîd b. Osmân ed-Dânî. *et-Teyisîr fî'l-kıraâti's-seb'*. İstanbul: Devlet Matbaası, 1930.
- Hamed, Gânim Kaddûri, *ed-Dirâsâtü's-savtiyye i'nde u'lemâi't-tecvîd*. 2. Baskı. Ammân: Dar-u Ammâr, 2007.
- Sibeveyh, Ebû Bişr Ebû Osmân Amr b. Osmân b. Kanber el-Hârisî. *el-Kitâb*. Thk. Abdusselam Muhammed Harun, Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1982.

